

• DE ZWERFSTEEN

PERIODIEKE UITGAVE VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

HVS

www.historischeverenigingsteenderen.nl

“Het Bronkhorsterveer”

- De Baakse molen
- Priesmien 20: Gerrit Jan Wijers

• 2014-3

We hebben een roerige tijd achter de rug met als tragisch dieptepunt het neerstorten van het Maleisische vliegtuig op 17 juli jl. in de Oekraïne, met 293 doden tot gevolg waarvan het merendeel uit ons land afkomstig was. Op 23 juli was er de nationale rouwdag in Nederland, ter herdenking van de slachtoffers van deze afschuwelijke vliegtuigcrash. Op deze nationale rouwdag is ook onze oud-burgemeester de heer Steven Buddingh op 79-jarige leeftijd in Heelsum overleden. Hij was burgemeester van onze gemeente van 1972-2000. We zullen hem ons herinneren als een markant figuur die veel voor onze gemeente gedaan heeft, ook op historisch gebied met name voor het stadje Bronkhorst. Hij heeft er mede voor gezorgd dat het stadje voor het nageslacht behouden gebleven is.

Nu we het toch over Bronkhorst hebben, op zaterdag 6 september is de feestelijke ingebruikname van de vernieuwde oevers van het Bronkhorsterveer. Ook de historische vereniging draagt hieraan haar steentje bij d.m.v. een tent met historisch materiaal over het pontveer uit vervlogen jaren. Het heeft even geduurd voor het project klaar was, maar het resultaat mag er zijn en al met al is het een mooi natuurlijk geheel geworden, een verfraaiing van de omgeving van het veer van Bronkhorst.

Bodemonderzoek op het Hooge Wessel. Op de achtergrond het bedrijventerrein met de brandweerkazerne waar de eerste put gevonden is met kringreppels van een eerdere opgraving.

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Graag wil ik u laten weten dat een van onze gastschrijvers van de Zwerfsteen, te weten de heer Theo Masselink een koninklijke onderscheiding ontvangen heeft, mede door zijn werk voor de Historische Vereniging Steenderen. Theo Masselink is een oud-inwoner van Steenderen en geboren en getogen op de Covik. Over de geschiedenis van zijn geboortegrond de Covik heeft hij een interessant boek geschreven. Onze felicitaties voor hem met deze onderscheiding, lid in de Orde van Oranje-Nassau.

Momenteel is er een bodemonderzoek gaande op het Hooge Wessel in Steenderen en wel op het bouwland dat voor uitbreiding van de voetbalvelden gebruikt gaat worden. Er zijn interessante sporen gevonden van huisplattengronden, waarschijnlijk afkomstig uit de late IJzertijd, dat is plusminus 1500 voor Christus. Rob Gosselink is namens de HVS betrokken bij dit onderzoek en houdt ons op de hoogte van verdere vondsten en ontwikkelingen.

Tot slot wil ik de redactie hartelijk bedanken voor al hun werk en tijd om toch maar weer een prachtige uitgave met interessante historische verhalen op tijd gereed te hebben en ik hoop u de komende tijd op onze bijeenkomsten te mogen begroeten.

Gerard Huetink,
voorzitter ■

HVS

COLOFON

De Zwerfsteen is de kwartaaluitgave van de Historische Vereniging van (de voormalige gemeente) Steenderen, opgericht 1 juni 1992.

REDACTIE

Eindredacteur en layout:

Robert Sesink
Kastanjelaan 23
7221 GC Steenderen
Tel. 0575-450743
Email: robert@sesink.nl

Redactieleden:

Mieke van der Valk
Herman Nieuwenhuis

Correctie: Anneke Parent

BESTUUR

Voorzitter:

Gerard Huetink
Bakerwaardseweg 15
7226 LR Bronkhorst
Tel. 0575-441274

Secretaris/bezorging:

p.a. Diane Teunissen
Bobbinkstraat 28
7223 LW Baak
hvs.1992@hotmail.com

Penningmeester:

Maurice Cremers
A. Ariënsstraat 35
7221 CA Steenderen
Tel. 0575-555815

LEDEN

Willy Pasmaan, 0575-452457
Diane Teunissen, 0575-441910
Bertus Rietberg, 0575-452004
Karel Meenink, 0575-451707

ARCHIEF

Ons archief aan de Hofstraat 4 te Baak is op donderdagmiddag en elke eerste dinsdag van de maand van 18.30 uur tot 21.00 uur voor leden en geïnteresseerden geopend. Email: h-v-s@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt 25 euro per jaar per adres.

Regiobank Steenderen
Bankrekening: 685289710,
t.n.v. Hist. Ver. Steenderen.

Losse nummers van de Zwerfsteen zijn te verkrijgen bij het secretariaat. Kosten: 5 euro per stuk; 7,50 euro in geval van omvangrijker uitgaven.

ISSN: 1386 - 5943
Oplage: 415

De geschiedenis tussen Bronkhorst en Brummen

Het Bronkhorsterveer

De geschiedenis van het Bronkhorsterveer is nauw verbonden met de geschiedenis van de "Heerlijkheid Bronkhorst" en met het kasteel Bronkhorst. Het veerrecht of "Regt van Overvaart" van Bronkhorst naar Brummen was eeuwenlang één van de vele "Heerlijke Rechten", toebehorend aan de Heerlijkheid Bronkhorst. Het "Regt van Overvaart" gaf de eigenaar het recht om -als enige- personen en goederen in een bepaald gebied over een rivier te zetten.

Door Dirk Wijers, Wim Knaake en Bertus Rietberg

Bedrijvigheid aan het Bronkhorsterveer in 1951.

Waar de geschiedenis van het Bronkhorsterveer precies begint is nog onduidelijk. Maar het is heel goed mogelijk dat het net zo oud is als de Heerlijkheid Bronkhorst. De eerste Heeren van de Heerlijkheid Bron(c)khorst worden al in 1140 genoemd. Maar "Heerlijke Rechten" gingen véél verder. De Heer had in feite de volledige macht in zijn Heerlijkheid, zeker in een bannerheerlijkheid als Bronkhorst. Hij kon -als enige- mensen in belangrijke functies benoemen. Hij had -als enige- het recht om recht te spreken. Hij kon tol heffen en belastingen

heffen. Hij had als enige "het recht van wind" en er was "molendwang", d.w.z. de bewoners van de Heerlijkheid moesten hun graan laten malen in de Bronkhorster molen, die -vanzelfsprekend- ook van de heer van Bronkhorst was. Ook het recht van visserij, het recht van duiventil, het jachtrecht en nog vele andere privileges behoorden tot de Heerlijke Rechten, die in principe voorbehouden waren aan de kasteelheer. De Heerlijke Rechten waren verhandelbaar en konden vererven. Zake-lijke rechten zouden we ze nu noemen. Tot aan 1795 behoorde het veerrecht eeuwen-

lang tot de Heerlijke Rechten van de Heerlijkheid Bronkhorst. Heel snel na de capitulatie in februari 1795 (Fransen) werden de macht en de privileges van adel en geestelijkheid teruggedrongen. In dat jaar worden alle Heerlijke Rechten nietig verklaard en verliezen de Heeren van diverse Heerlijkheden (er waren er veel) de macht in hun Heerlijkheid.

In 1795 werd ook Bronkhorst als Heerlijkheid officieel opgeheven. Frederik Albert van Limburg Stirum, de toenmalige Heer van Bronkhorst, was in 1801 nog wel kasteelheer en grootgrondbezitter, maar van zijn "Heerlijke Rechten" was weinig meer over.

De teloorgang van de Heerlijkheid Bronkhorst

Eeuwenlang was de Heerlijkheid Bronkhorst door vererving binnen dezelfde families gebleven. Door de aankoop door Frederik Albert van Limburg Stirum in 1792 kwam de Heerlijkheid Bronkhorst weer binnen de familie van Limburg Stirum. Deze adellijke familie was vóór 1721 ook al eigenaar van "Bronkhorst" geweest. Frederik Albert zal zeker niet van plan geweest zijn om het snel weer te verkopen en hij kocht na de aankoop in 1792 nog verschillende percelen grond bij. Maar het is duidelijk dat de Franse inval in 1795 en de invloed van de Franse Revolutie zijn plannen doorkruisen. In 1803 besluit Frederik Albert van Limburg Stirum dan ook de bezittingen en de nog resterende rechten van de voormalige Heerlijkheid te verkopen.

Daarna is de Heerlijkheid Bronkhorst in korte tijd meerdere keren in andere handen overgegaan en uiteindelijk in stukken uiteengevallen. We beschrijven deze transacties hierna kort. Van vrijwel al die transacties zijn pakken documenten bewaard gebleven.

De veiling in 1803 ging zowel "in Massa als wel in Parceelen" waardoor de "Heerlijkheid Bronkhorst" voorgoed uit elkaar valt.

- Perceel 1 op deze veiling betrof "de Alinge (=gehele) Graafschap en Bannery Bronkhorst genaamd, bestaande uit het kasteel met de gebouwen daaromheen, broeijerijen en hoven etc.". Ook de Heerlijke Rechten en een groot aantal stukken grond, totaal zo'n 30 ha, horen bij perceel 1.
- Perceel 2 van deze veiling was een steenbakkerij aan het veer met een oven, haaghuizen en een perceel land "de Paardenmoate".
- Perceel 3 betrof "het Vheer over den Yssel met Huis, Hof en een derde van het perceel Nibbelandsweert.
- Perceel 4 is "een Huis en Hof staand binnen Bronkhorst"
- Perceel 5 is "een Capitale Wind-Korenmole met derzelve behuizinge, voorts bouw en weidelanden"
- Perceel 6 is "een weyde het Pasken"
- Perceel 7 is "een stuk Bouwland de korte Voren"

Men zal op Maan den 5 Maart 1792, 's avonds ten 5 uren, ten Huize van den Castellan R. TROOST, in des Vergulden Adels, te ARNHEM, over hant, en op Maan den 3 April daarna volgende, het adwer tinnen en platte, by Teelag verkopen: DE BANNERIE en GRAAFSCHAP BRONKHORST, met de daar onder behoorende Huiden, bosch, Weiden, en Tuindelta, Bonts Voet en Wind-Molen, het recht van Hovee en Lage Jurisdicte, samending der Alphenassen, Woudtable Leentiner, Jagt en Vischeryen, meelder antwoyde Kerckia, en vercker, Ap, en D. residentien, in de Provincie van Gelderland, in het Graafschap Zutphen, twee uren van die Stad, nabij het Dorp Bronkhorst, van den Yssel, tusschen. De daer der Revouwee en Veilcondice zyn inmiddels te zien, te ARNHEM, by den Procureur NYHOFF, en te BRONKHORST by den Richter KEURSCROT; en te Amsterdam ten Comptoir van de Notarissen NAMIJS en ZILVER.

Amsterdamsche Courant 21 februari 1792. De Bannerij Bronkhorst wordt te koop aangeboden.

De stukken van deze openbare veiling bij Herberg de oude Klok in Zutphen en de daaropvolgende briefwisselingen zijn bewaard gebleven (Gelders Archief Arnhem).

Perceel 2 en 3 op de genoemde veiling, de steenfabriek en het veerhuis met het veer, worden blijkbaar gekocht door Willem van Barneveldt, want op 18 juli 1804 worden perceel 2 en 3 door de nieuwe machthebbers, de Rigter en Gerichsmanen van Bronkhorst, overgedragen aan Willem van Barneveldt.

Perceel 1, het kasteel, wordt verkocht aan Wolterbeek. Perceel 5, de molen met "behuizinghe" en grond gaat naar Jan Breukink.

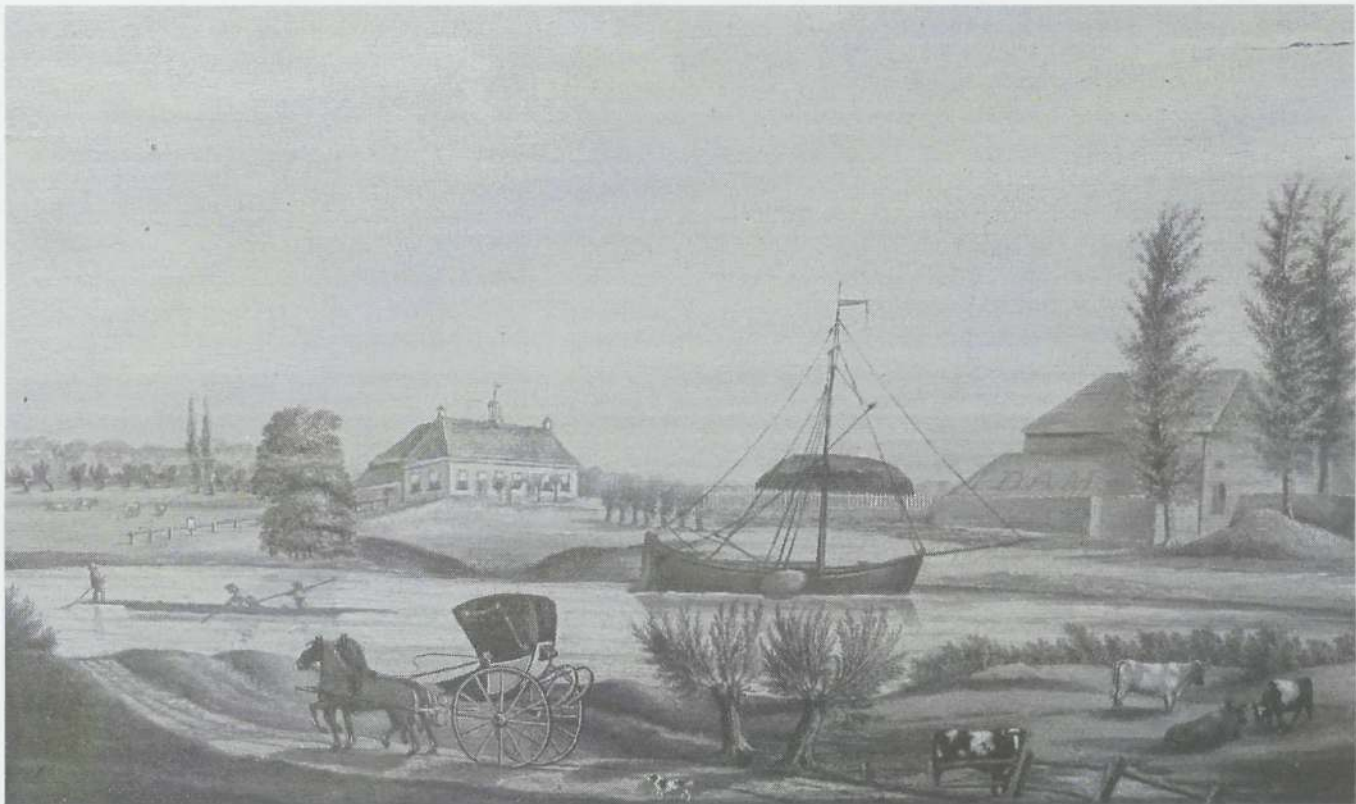
Op 12 juli 1808 wordt de veeromgeving wéér verkocht. Dan zorgen de Rigter en gerichsmanen -in hun rol als notaris- voor een transportakte aan de Hoogwelgeboren Heer Baron Adriaan Wolter Willem Sloet, Hoofd-schout van Middel Veluwe, wonende op Huize Sinderen te Voorst, die daarmee eigenaar wordt van de steenfabriek, het veer, het "Regt van Overvaert" en het veerhuis met de hiervoor genoemde gronden.

In 1824 komen de steenfabriek, het veerhuis, het veerrecht en de steenfabriek voor de derde keer

Wat zijn Heerlijkheden (Wikipedia)

Heerlijkheden waren zelfstandige gebieden met eigen wetten, eigen bestuurders en eigen rechtspraak. De heer was in het gebied de belangrijkste persoon. Hij bezat in zijn gebied de "heerlijke rechten" o.a. het recht om in het gebied wetten uit te vaardigen, bestuurders te benoemen en belastingen te heffen. Ook steden konden eigenaar zijn van een heerlijkheid. Vooral in de zestiende tot achttiende eeuw kochten steden nabijgelegen heerlijkheden, om zo macht te krijgen over het omliggende platteland.

De heerlijkheden werden in de Nederlanden opgeheven na de Franse inval van 1795. In feite een voortvloeiende uit de Franse revolutie, waarin het gewone volk zich verzet tegen de kleine machthebbende bovenlaag die elkaar de bal toespeelde. De benoemingsrechten en het recht van rechtspraak werden in Nederland afgeschaft door de Bataafse Staatsregeling van 1798. De bevoegdheid om plaatselijke bestuurders en hoogwaardigheidsbekleders te benoemen, werden de Heeren voorgoed kwijt. De meeste bestuurlijke functies gingen over op de gemeenten en de rechterlijke macht werd voortaan door de landelijke overheid geregeld.

Een schilderij van het veer bij Bronkhorst. De pont wordt met vaarbomen door de veermannen naar de overkant geduwd. Op de achtergrond het oude Veerhuis met rechts de steenfabriek van Jan Dam.

Jacob Dam, broer van Frederik Dam, de steenfabrikant.

Frederiks broer en mede-eigenaar Jacob Dam gaat al jong de Zutphense politiek in. Hij werkte zich daar snel op en zat vele jaren in de Provinciale Staten van Gelderland en in de Tweede Kamer en combineerde dit zelfs een tijdlang met het wethouderschap van Zutphen. De Mr. Jacob Damsingel in Zutphen is naar hem vernoemd. In

1875 overlijdt hij (50 jaar).

Jacob en Frederik Dam zijn beiden ongetrouwd gebleven. Als Frederik Dam in 1882 overlijdt (52 jaar) heeft hij testamentair vastgelegd dat "het veerhuis met alle regten en de steenfabriek(en) en de loswal en ca. 30 ha grond er omheen, worden toebedeeld aan zijn jongere halfzusje uit het tweede huwelijk van zijn moeder, ("zuster ten halven bedde") Everdina Elisabeth Nieuwenhuis (1838-1904). Zij moet daarvoor wel 60.000 gulden inbrengen in de nalatenschap. Voor die tijd een enorme som geld, maar ze krijgt er ook heel wat voor.

Mej. Nieuwenhuis heeft er niet lang plezier van. Vier jaar later, in het voorjaar van 1886, biedt ze de aan haar gelegateerde eigendommen weer te koop aan. Er vindt weer een grote veiling plaats. De zaken worden in de advertentie omschreven

als "de eigendommen voorheen van de Heeren Dam". Inlichtingen over deze veiling konden worden verkregen bij de heer H.J. Spitholt (geb. 1829). Hij was - net als zijn vader H. J. Spitholt - fabrieksopzichter bij de steenfabriek en hij wist dus wat voor vlees hij in de kuip had. Hij koopt in 1886 de hele handel inclusief steenfabriek, veerhuis en veerrechten.

De loswal

Even een uitstapje naar de loswal. Opvallend bij deze veiling is dat de loswal met name in deze stukken wordt genoemd. De loswal wordt in deze akte omschreven als een plek om te laden en te lossen. In vroegere stukken is sprake van een houtwal. Mogelijk dat daar ook al de losplaats mee bedoeld werd.

Doordat bij deze veiling het veerrecht en de steenfabriek als aparte eenheden werden geveild, konden die in handen van verschillende eigenaren komen. Daarom was bij de veiling expliciet vermeld dat de koper van het veerrecht onder alle omstandigheden de ingang en de uitgang van de fabriek vrij moest houden en dat het opgestapelde hout op de houtwal, (brandstof voor de ovens?) de vrije doortocht naar het veer niet mocht belemmeren. Verder mocht de veerman voor de aan- en afvoer voor de steenfabriek maar half tarief rekenen voor het overzetten van de karren en de wagens en de eigenaar van de pont moest de toegang naar de pont garanderen. Als veerman

werd bedoeld de eigenaar of pachter van de pont. Al deze rechten en plichten golden over en weer -als kettingbeding- ook voor toekomstige eigenaren van de pont en de steenfabriek. Uit deze veiling blijkt dus duidelijk dat er vóór 1824 al een loswal aan het veer in Bronkhorst aanwezig was.

Volop bedrijvigheid aan het veer

Vooraf in de eerste helft van de 19e eeuw moet het een drukte van belang geweest zijn aan het veer. De werkzaamheden in en rond beide steenfabrieken en het afgraven en vervoeren van de klei uit de omliggende percelen verschaften veel mensen werk. Verder was er de aanvoer van brandstoffen voor de steenovens en de afvoer van de stenen, zowel met paard en wagen als per schip. Maar ook schepen met turf (ter Wee en Hutten), met riet (rietschipper Bosman) en hout meerden aan en werden gelost bij het veer in Bronkhorst. Met de recente opknappbeurt van de veeromgeving zijn de laatste sporen van deze bedrijvige periode uitgewist. De loswal is naar de puinbreker en vervangen door een uitkijkpunt. Tussen de loswal en de veerstoep was het "Akengat" voor de roeiboten en veeraken van de veerbaas. Daar was een akenloods gebouwd die diende voor onderhoud en reparatie van de boten waarmee de veerdienst vroeger werd onderhouden. Rond 1950 wordt die afgebroken. Tot zover dit intermezzo over de bedrijvigheid aan het veer in de 19e eeuw.

Hendrik Jan Spitholt (1829-1902) trouwde, nadat zijn eerste vrouw Wilhelmina Johanna Wichgers in 1875 op 35-jarige leeftijd was overleden, in 1878 met de 25 jaar jongere Elsken Pennekamp (1855-1936).

Hendrik Jan Spitholt en zijn tweede vrouw Elsken Pennekamp zorgden voor ingrijpende veranderingen aan het veer. De haaghuizen van de steenfabriek werden voor afbraak verkocht en gesloopt. Dat hield overigens niet in dat de baksteenindustrie verdween. In Bronkhorst stond nog een aantal kleine steenfabriekjes zoals op "de bult van Pennekamp" en op "de Koppel".

Ze krijgen drie kinderen. De oudste zoon heet (weer) Hendrik Jan Spitholt (geb. 1 november 1879). Dan volgt dochter Hendrika Johanna (Rika) Spitholt (geb. 5 februari 1882) en een "nakomertje" Jan Carel Christiaan (geb. 16 november 1894).

Haaghuizen bij de steenfabriek "Werklust" in Losser.

In april 1898 is Hendrik Jan Spitholt het zware handwerk op de veerpont en de roeiboten zat en hij zet zijn oude houten pont te koop. In datzelfde jaar koopt hij de eerste metalen pont, een zgn. "gierpont" met de naam "De Goede Verwachting".

STEENDEREN.

— De correspondentie tusschen deze plaats en Brummen is sedert eenige dagen belangrijk verbeterd. Door den eigenaar van het Bronkhorster veer toch is eene nieuwe stalen veerpont in dienst gesteld, geleverd door den scheepsbouwmeester J. Meijer, te Zalt-Bommel; deze pont heeft waterdichte schotten, ligt ongeveer horizontaal te water en is voorzien van langere bruggen of kleppen, waardoor hoegenaamd geen schokken of stooten veroorzaakt worden bij 't in en nitrijden, zelfs bij lagen waterstand, vooral bij zware vrachten tot gemak der paarden en behoud van wagens en rijtuigen; de pont heet „de goede Verwachting.”

De Graafschap-bode, 7 mei 1898.

De oudste zoon en beoogd opvolger Hendrik Jan Spitholt (geb. 1 nov. 1879) overlijdt op 12 mei 1904 op 24-jarige leeftijd in Arnhem. Omdat hun jongste zoon Jan dan pas 10 jaar is en vader al op leeftijd, is er vanaf het overlijden van Hendrik Jan een inwonende veerknecht in dienst. Dat duurt tot 1907 als Rika Spitholt op 22 november 1907 trouwt met Gerrit Wijers (1878-1955). Gerrit wordt veerman en ze trekken bij moeder Elsken Pennekamp en zoon Jan in op het Veerhuis. In 1908 wordt hun oudste dochter Elly geboren (Elisa Johanna geboren 28 augustus 1908). Op donderdag na Kerstmis 1910 slaat het noodlot opnieuw toe in het gezin Spitholt. De jongste zoon Jan Carel Christiaan Spitholt (Jan, geb. 11 nov. 1894) valt hij bij het leegscheppen van een roeiboot in het water en verdrinkt op 16-jarige leeftijd.

Omdat haar beide broers waren overleden, erft Rika uiteindelijk het veer en de veerrechten.

Rika Spitholt en Gerrit Wijers krijgen, behalve Elly, nog drie kinderen, Gerhard Hendrik Jan (Geert) geb. 22 maart 1913, Hendrik Jan (Henk) geb. 1 maart 1915 en Johan Karel (Jo) geb. 14 juli 1917 (foto op het paard).

Ruim een jaar na de geboorte van Jo overlijdt moeder Hendrika Spitholt op 36-jarige leeftijd op 27 oktober 1918.

Te Koop
een nog in goeden staat zijnde
VEERPONT.
Dagelijks in gebruik te zien bij
H. J. SPITHOLT, Bronkhorster-
veer, bij Brummen.

Het nieuws van den dag, 21 april 1898.

BRONKHORST.

— De Familie Spitholt aan het Veer alhier trof deze week een ongeluk, dat niet gemakkelijk is te vergeten. Hun zoon Jan van 16 jaar was in een roeiboot in den IJsel aan het water uitscheppen. In een onbewaakt oogenblik is hij te water geraakt en verdronken. Den anderen dag werd door schipper ter Wee zijn lijk opgehaald.

De Graafschap-bode, 4 januari 1911.

Gerrit Wijers hertrouwt op 4 juni 1926 met "juffrouw" Willemina Johanna Veenink (geb. 2 oktober 1897) uit Angerlo en zij komt ook op het Veerhuis wonen. Ze kwam veel bij het veer om daar de paarden te verzorgen. In de "Hengstenwei" liepen de paarden waar ze mee werkte. Het paard op de foto is ook een paard waar zij op reed.

Oma Elskan Pennekamp (in het midden op de foto) wordt 81 jaar en overlijdt op 9 december 1936.

In 1936 wordt ook een nieuwe stalen pont aangeschaft, gebouwd door scheepswerf Hendriks in Dodewaard. Die pont bleef volgens Dirk Wijers in de vaart tot 1976.

Dirk Wijers: "Aan het eind van de oorlog is het oude veerhuis in puin geschoten. De Canadezen stonden in Baak bij de Coöperatie en schoten met granaten op de Duitsers die in het oude veerhuis zaten. Moeder heeft wel eens verteld dat er in die tijd veel antiek uit het huis is verdwenen. Er zat toen de kroeg nog in. Er zat zelfs een volledige vergunning op. De vergunning is na de oorlog verkocht aan de vader van Verdi Breukink van "de Gouden Leeuw" in Bronkhorst. Het oude veerhuis

Elly Wijers met haar broers Jo, Gert en Henk op het paard.

stond op de plek waar nu de boerderij staat. Het had een breed dwarshuis, met een woning en een kroeg in het voorhuis en veestalling in het achterhuis. Mijn opa en mijn vader en moeder woonden daar toen. In het eerste huis (als je van Bronkhorst komt) woonde meestal de medewerker van de pont. Dat huis is bij de granaatbeschietingen, in mei 1945, blijven staan en niet in elkaar geschoten. Dat huis was van rond 1876. Mijn ouders zijn toen met z'n allen in het eerste huis gekropen en in 1952 is de huidige boerderij gerealiseerd met Marshallhulp.

Op het eind van de oorlog hebben de Engelsen de pont lek geschoten om de Duitsers te beletten zich via de pont terug te trekken. De pont is toen gezonken".

Links Jo Wijers, vader van Dirk. Jo is geboren op 14 juli 1917, dus waarschijnlijk is deze prent van rond 1930.

De overige personen vlnr: Jans Knaake-Harmsen, dienstmeid in 1930, Oma Elskan Spitholt-Pennekamp, Heintje Flamma-Colenbrander en rechts (met lieslaarzen) veerknecht Jan Hulshof (Maneveld Bronkhorst). Daarachter Gerrit Wijers, vader van Jo en opa van Dirk, leunend tegen het oude veerhuis.

Na de oorlog, Gerrit Wijers is in 1943 65 jaar geworden, neemt de oudste zoon Henk Wijers, met de bijnaam "n Langen van 't veer" de veerrechten over. Hij blijft vrijgezel en hij sterft op veel te jonge leeftijd (39 jaar) in 1954 aan een slopende ziekte. Zijn broer Geert kreeg toen het veer toegewezen, maar ook Geert sterft veel te jong. Geert was getrouwd met Geurtje den Hartog (Tante Geurtje). Zij heeft het recht van overvaart nog lange tijd in bezit gehad. Eerst is het een tijdlang verpacht geweest aan de fam. Koens (Ap Koens, 1933-2007) die met zijn gezin in het witte huis aan het veer woonde (Veerweg 2). Na hun vertrek werd Jo Wijers, de jongste broer van Geert, pachter van het veer en de veerpont. Jo Wijers kocht de pont rond 1960 en toen Dirk in 1976 veerbaas was geworden, kocht hij eind jaren '80 het veerrecht met de loswal en het huis Veerweg nr. 2 van de genoemde erven. Aanleiding voor de aankoop was een noodzakelijke en dure aanpassing van de veerstoep. De veerstoep was ondermijnd door het water en doorgebroken. Omdat de provincie voor de helft aan het slaan van een damwand meebetaalde en de gemeente Steenderen ook meedeed, was het betaalbaar. Om meer zekerheid voor de toekomst te hebben heeft Dirk Wijers toen het veerrecht, de loswal en het "witte huis" van tante Geurtje kunnen kopen. Daarmee kwamen Veerweg 1 en Veerweg 2, de loswal en het veerrecht sinds lange tijd weer in één hand. In 1976 heeft Dirk Wijers de huidige pont gekocht. Een tweedehandse, uit 1934, twee jaar ouder dan de vorige, maar met aanzienlijk meer capaciteit dan de vorige pont.

Dirk Wijers: "Er zaten geloof ik maar drie ruimen op de oude pont. De veiligheidseis was toen dat, als er één ruim lek raakte, de lege pont moest

blijven drijven. Tegenwoordig zijn de veiligheids-eisen veel hoger. Er moeten veel meer ruimen op de pont zitten. Ook volbelast moet de pont blijven drijven als er één ruim lek raakt. Deze pont voer vroeger op de Waal bij Brakel als vrijvarend veer (zonder kabel of ketting) met ik meen 23 ton er op. De hoogte van het vrijboord was toen 13 cm. Tegenwoordig is dat 18 of 19 cm, en dat scheelt ruim 3 ton capaciteit. Nu mag er maar 16,5 ton meer op! Dat komt ook doordat er bijna 2 ton aan extra staalplaten op de onderkant is gelast toen we hem hebben opgeknapt. Hier zitten zes grote ruimen in en twee kleintjes".*

(midscheeps gemeten, het deel van de romp dat boven water moet uitsteken als het schip rechtop ligt.)*

Dirk Wijers: "Ik zou in 1976 thuis komen werken. Vader en ik waren het er over eens dat de boerderij -door het hoge water en de ligging in de uiterwaarden- geen goede basis was voor een toekomst in de landbouw. "Je kunt beter verder gaan met het veer" zei vader. Maar als we door wilden gaan met de pont, dan moest er een groter veer komen. Begin jaren '70 hebben we rondgekeken en in '76 heb ik de huidige pont gekocht. Voor weinig geld! Daar kun je tegenwoordig niet veel meer mee doen. We hebben hem verbouwd tot een kabelveer en hebben er een bovenhut op gezet. Het was oorspronkelijk een "losvarend veer" (zonder kabel of ketting) met twee motoren. Het laatst had hij gevaren op de Waal tussen Herwijnen en Brakel".

Op 6 september 2014 vieren we het 80-jarig jubileum van deze pont. Die dag kan iedereen gratis overvaren. ■

Van de Activiteitencommissie

Za 6 september *Pontfeest in Bronkhorst*
Feestelijke opening van de oevers van het Bronkhorster veer.

Za 27 september *Ontdekkingstocht per fiets*
Bezoek aan het museum van Jan Wagenvoort.

Ma 13 oktober *Stamboomonderzoek*
Lezing door Alice Garritsen. Zij laat diverse familie- en boerderijnamen de revue passeren.

Ma 17 november *Dialezing door de heer Goderd van Heek*
"Huis Bergh en familie van Heek".

De Baakse molen

Je bent redactielid van de Zwerfsteen en woont aan de Molenweg in Baak en komt er achter dat er nog nooit iets geschreven is over de Baakse molen. Dat vraagt natuurlijk om een bijdrage. Gelukkig heeft Pater Jan Koekkoek in zijn boek "De heerlijkheid Baak" een heel hoofdstuk gewijd aan deze molen. Hier heb ik dan ook dankbaar gebruik van gemaakt bij het schrijven van dit artikel.

Door Herman Nieuwenhuis

In 1691 kochten J.E.C. van der Heijden en zijn vrouw A.J. van Sweeten huize Baak met al zijn bezittingen Daar hoorde ook bij: "de Baeckse meule met den alingen wind en sijn gerechtigheijt, voors Mullers Huijs en daer onder gehoorende Landerieën".

In de late middeleeuwen waren de adellijke heren vaak in het bezit van één of meerdere molens. Alle personen in het gebied van die heer moesten hun graan laten malen op zijn molen. Niemand anders mocht ook een molen in dat gebied laten bouwen. We noemen dit een 'dwangmolen'. 'Met den alingen wind' betekent 'met de gehele wind' en dat wil zeggen dat niemand in dat gebied gebruik mocht maken van de wind en dus geen molen mocht bouwen. In 1700 kreeg de heer Van der Heijden onenigheid met Willem van Muiderdorp die het niet eens was met dit alleenrecht.

De Baakse molen was een standerdmolen, ook wel standaardmolen, kastmolen of standerdkaste genoemd. Dit is het oudste type windmolen. In de 13e eeuw komen in Nederland al enkele molens van dit type voor. Het is niet precies bekend wanneer de eerste molen in Baak werd gebouwd. In een acte van 1452 werd er al over 'de Baeker mole' gesproken. Over de molen weten we verder niet zo veel, behalve dan dat hij in 1725 'door een vreeselijke orkaan' omwaaide. Heel snel werd er datzelfde jaar weer een nieuwe molen gebouwd. Dat weten we omdat op een windwijzer het jaartal 1725 stond. Deze molen hield het vol tot de vorige eeuw en werd in 1932 afgebroken (zie verderop in dit artikel).

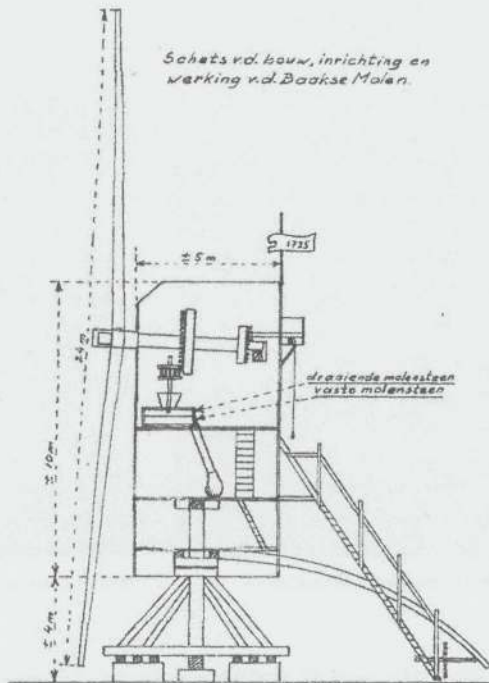
Het onderstel is de standaard (standaard of staak). Dat is een zware eikenhouten paal waar

het molenhuis om kan draaien. De standaard staat op twee zware kruisbalken, die op vier gemetselde zuiltjes rusten. De standaard wordt overeind gehouden door een achttal stevige

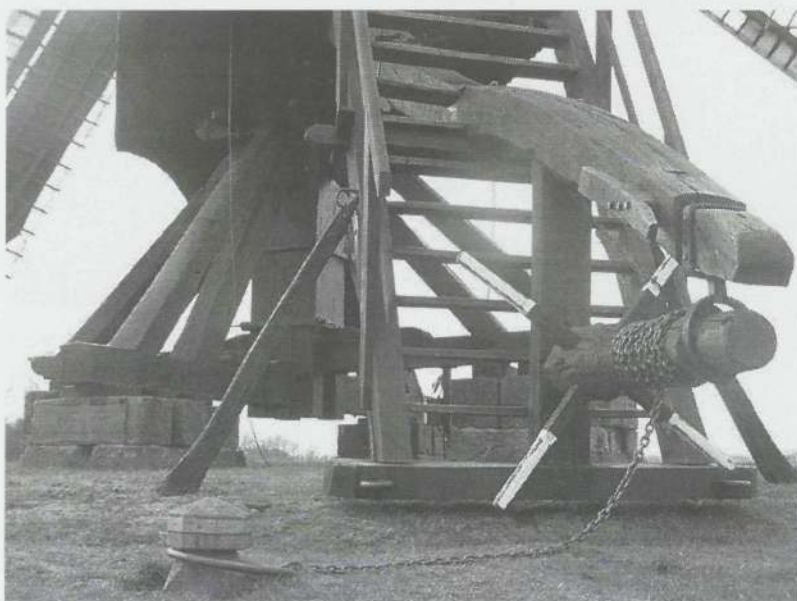
Baakse molen met
Johannes Jacobes Kempers
15-10-1867 - 27-04-1956.

De Baakse molen was dus een standerdmolen. Jan Koekkoek heeft in zijn boek een schets getekend van de molen.

schoorbalken. (Zie ook bijgaande foto van de standaardmolen bij Usselo in de buurt van Enschede). Het molenhuis van de Baakse molen had drie verdiepingen. In de bovenste verdieping draaide de zware molenas, waar twee kamwielen op gemonteerd waren. Het grote kamwiel bracht d.m.v. een ronsel de bovenste molensteen in beweging. Een tandwiel op een aparte as gemonteerd kon tegen het kleine kamwiel geplaatst worden. Met een touw om die aparte as kon de molenaar dan de zakken naar boven hijsen. Op de bovenste verdieping bevond zich het maalgedeelte, bestaande uit een vaste molensteen, waarboven de ander molensteen kon draaien. Op de middelste verdieping kon het gemalen meel opgevangen worden.

Molen bij Usselo (bron wikipedia)

Het gaat natuurlijk veel te ver om alle molenaars, voor zover bekend, te beschrijven. Ik beperk me tot het laatste molenaarsgeslacht: de familie Kempers.

Op 7 juli 1778 ging Derk Kempers in ondertrouw met Elisabeth Locamp. Ze kregen acht kinderen, waarvan Franciscus Johannes (geb. 5 jan 1790) molenaar werd. Hij trouwde 26 juli 1827 met Maria Masseling. Hun oudste zoon Johannes Theodorus (geb. 10 dec 1831) trouwde 23 september 1866 met Barta Helena Jansen en hij werd ook molenaar evenals zijn oudste zoon Johannes Jacobus. Deze Johannes trouwde op 12 september 1902 met Margrietha Johanna Maria Metz. Hun oudste zoon Wilhelmus Johannes Maria (geb. 2 juli 1905) werd de laatste molenaar. Hij heeft niet veel meer op de molen gemalen, want in 1927 werd er voor het laatst gemalen.

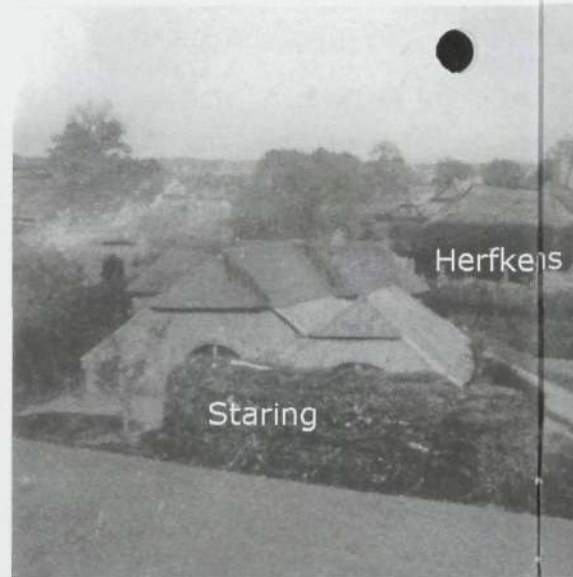
De molenaar woonde vanzelfsprekend in een huis bij de molen. In Baak had de molenaar tevens een café. Als de boeren moesten wachten tot het graan gemalen was, konden ze ondertussen even een glas bier drinken bij de molenaarsvrouw. We weten dat er in Baak een café 'aan de molen' was uit een proces tegen een landloper die de mensen eten en drinken afperste door hen te bedreigen. In dat proces uit 1548 stond dat hij zijn kornuiten "oick tho Baick ander moellen ghinghen dair...huysluyden (=boeren) saten en dtroncken". Uit stukken blijkt ook dat er in het molenaarshuis zelfs bier gebrouwen moet zijn.

Nel Trompert, schrijfster van meer dan honderd 'verhaaltjes' over Baak onder de naam "Baaker praatjes" schreef ook een artikel getiteld "De

Molenstraat, Baak

Op bijgaande foto staat 'Molenstraat, Baak', dit is de voormalige Steenderense weg.

Uitzicht vanaf de Baakse molen in 1915?

Schoolkrant" over de molen. Haar verhaal is een weergave uit de schoolkrant van de R.K. school in Baak uit het schooljaar 1978-1979. Daarin werd o.a. het volgende geschreven:

De molen stond aan het begin van de Molenweg tegenover het huis van de familie Hendriks (transportbedrijf). Zie hiervoor ook de kaart uit 1832. De molen heeft altijd dienst gedaan als korenmolen. Het gemalen graan werd gebruikt als veevoer. De rogge werd echter gemalen om er brood van te bakken. Alleen bij redelijk sterke wind kon er gemalen worden.

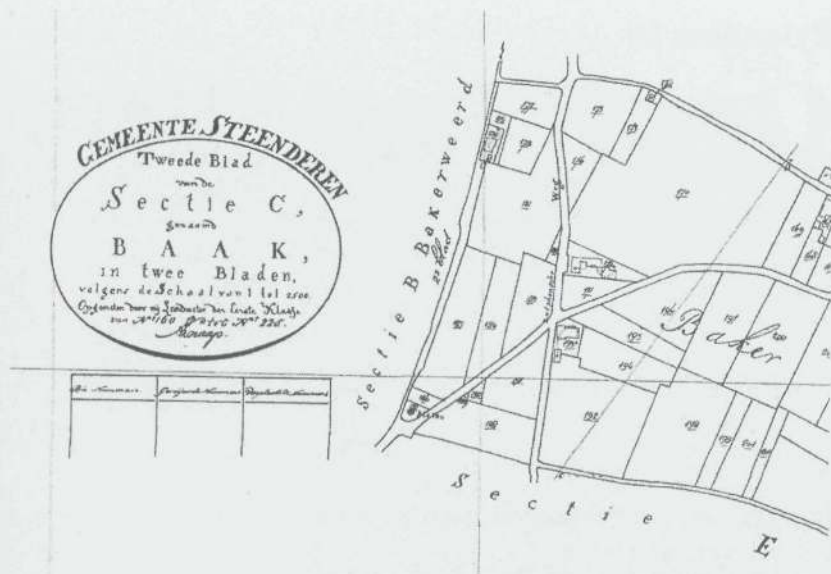
Natuurlijk gaf dat weleens problemen met de klanten, die net als de molenaar op wind moes-

ten wachten, voordat het gebrachte graan gemalen kon worden. Bij een lekker windje was de molen dan ook vaak 's nachts in bedrijf. Soms wakkerde de wind aan tot een flinke storm en dan betekende dat extra werk en waakzaamheid van de molenaar. Het is voorgekomen dat de heer Kempers, die ook dienst deed als hulporganist, op een zondag tijdens de viering van de H. Mis opgehaald moest worden, omdat de molenwieken, die vastgezet waren, met geweld rond draaiden.

De molen was het eigendom van de Heer van Baak van Huize Baak. Toen in 1923 Baak werd

De val van de molen.
(foto: Jan Staring)

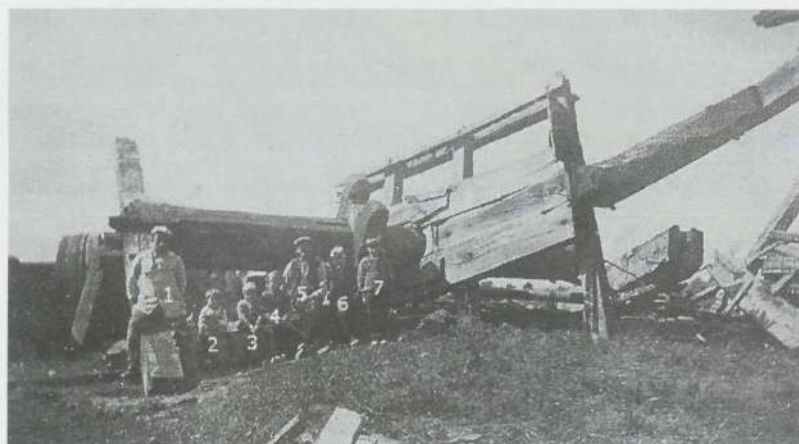
Kaart uit kadastrale atlas Gelderland 1832. De molen staat links onder op het kaartje.

voorzien van elektriciteit en de heren August en Theo Helmich besloten tot oprichting van een coöperatie waar elektrisch gemalen kon worden zodat men niet meer afhankelijk was van de wind, raakte de molen langzaam buiten gebruik. Dit was helemaal het geval toen de heer J.J. Kempers toestemming kreeg om op zijn bedrijf ook elektrisch te malen. Tot afbraak van de molen, die bij een strak windje al aardig begon te kraken, werd in 1932 overgegaan. De firma Ten Have uit Vorden kreeg hiertoe opdracht. Op het moment dat de molen viel was er veel belangstelling, want op school was er door de leerkrachten verteld dat omstreeks vier uur

de molen zou vallen. Alle kinderen waren dus aanwezig. Het is te begrijpen dat, toen de molen in een grote stofwolk de grond raakte, dit de molenaar, die er toch jaren op gewerkt had, wel aan het hart ging. ■

Bronnen:

- *De heerlijkheid Baak, geschiedenis van een Achterhoeks dorp van Pater Jan Koekkoek.*
- *Baaker Praatjes van Nel Trompert deel 1.*
- *Kadastrale atlas Gelderland 1832: Steenderen.*

Deze Baakse molen is gesloopt in 1932, het was een in 1725 gebouwde stenderkast molen.

1. Jan Kempers, molenaar
2. Hermien Schooltink, van de winkel
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
7. Willem Kempers

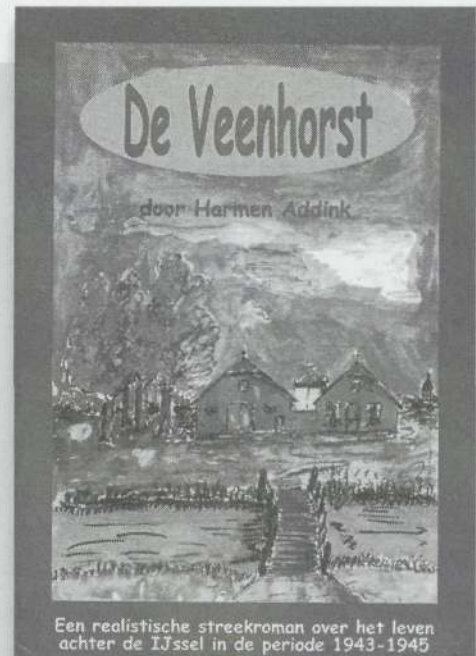
Restanten van de in 1932 gesloopte Baakse molen.

1. Hermien Schooltink, van de winkel
2. J. Kempers, molenaar

Gerrit Jan Wijers

Gerrit Jan Wijers leefde van 1827 tot 1893. Hij was winkelier en koopman in Steenderen. Hij trouwde in 1856 met Hermina Wijers, die een dochter was van Egbert Wijers en Berendine Addink.

Door Juus Wijers

Een half jaar voordat deze Gerrit Jan overleed schreef hij één van zijn vele gedichten.

Dat Steenderen hoog bij hem in het vaandel stond moge blijken uit de plaatsnaam die gevormd werd door de eerste letters van het 10 regelige gedicht.

*Stil en lief'lijk land'lijk dorpje
Toovrend door uw landschap schoon
Edenstuin en boerenlusthof
Eenvoud straalt van Uwen koon
Nimmer zal ik de plaats verlaten
Daar mijn eerste heimat stond
En mocht spoor of tram ons baten
Rijdt een elk zijn eigen wagen
En moet elk zijn pakjes dragen
Nooit verlaat ik Uwen grond.*

G.J.Wijers, 12 mei 1893

Deze Gerrit Jan was de vader van de in het dorp bekende Hendrik Egbert Wijers (Hendrik Egbert Wijerspad). Deze H.E.Wijers kon ook wel penvaardig genoemd worden. Hij was onder meer streekbekend door zijn verhaaltjes onder de naam "Gelderse hutspot".

In een oude bundel kwam ik een gedicht tegen in schoonschrift van zijn broer. Dat was mijn opa Herman Judius Wijers. Genoemd gedicht beslaat 9 bladzijden en schreef hij toevallig ook een half jaar voor zijn overlijden. Ik geef U de eerste vier en laatste vier regels.

De zieke jongeling

*Gehooïd was het gras en het koren was binnen
De najaarszon gloorde met feest'lijke glans
't Was kermis in 't dorp en de blonde boerinnen
Verzelden de juichende boeren ten dans*

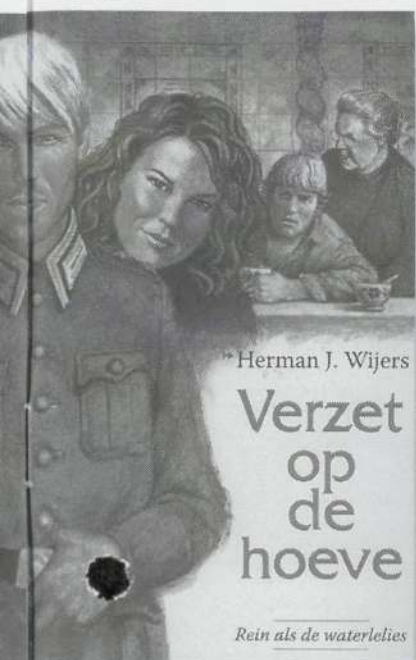
Dan gaat het gedicht nog 8 bladzijden dramatisch door en komen de laatste vier regels:

*En buiten klonk altijd nog fedel en trom
Daar danste nog altijd de vrolijke drom
Daar woelde en krioelde nog alles dooreen
Maar lijden en sterven, daaraan dacht er geen.*

Steenderen, 17 december 1900

H.J.Wijers

Deze Herman Judius Wijers kreeg onder anderen een zoon ook genaamd Herman Judius. Ook bekend als romanschrijver Herman J. Wijers (mijn vader). Hij werd geboren in 1901 te Steenderen in de Zwaan en overleed in 1963 in Bilthoven. Hij erfde niet alleen het kruideniersbloed, maar tevens gaf hij blijk te kunnen schrijven. Voornamelijk in oorlogstijd schreef hij onder de pseudoniem Harmen Addink de in de streek bekende roman "de Veenhorst". Ik kreeg de manuscripten in handen en begon alle teksten uit te werken, hetgeen resulteerde in het blauwe boek. Bijna 500 bladzijden Steenderen in romanvorm. Later ook uitgegeven als "De geur van hooi" en "Verzet op de hoeve". Ook de roman Wiebeke Wuuster over een Steenderens dorpsmeisje werd uitgegeven.

De omnibus van Havanha, Kraa en Wijers en Wijers werd uitgegeven onder de naam Garriet Jan en zijn Streekgenoten. Een zestig procent Wijersproduct.

Als we dit artikel terug zien blijkt dat de schrijversgenen hun doel niet gemist hebben.

En wat als de bloedlijn van Harmen Addink (geschiedschrijver in Steenderen) en Wijers elkaar toevallig kruisen, onder het dak van "de Zwaan"?

Ik zelf ben de laatste Wijers in deze "Wijers-de Zwaantak". Wat dat tot gevolg kan hebben? 31 boeken genaamd "Terugblik" zijn al bij de liefhebbers. Dat was een eerste voorzichtige oplage. Bij voldoende belangstelling kan er een tweede serie gedrukt worden. Veel kleine correcties zijn toegepast. Waarschijnlijk/misschien verander ik de titel. Zou kunnen worden: "Een onsje minder graag".

Lezers van "Priesmien" hebben wel een idee van de schrijfstijl. Het boek bestaat uit vele bijzondere persoonlijke belevenissen in drie totaal verschillende maatschappelijke categorieën.

Is er nog meer belangstelling in Steenderen, laat het dan maar even weten aan mij.

E-mail naar jumawijers@orange.fr of per telefoon: 0033 4 94 80 16 30 of, 2, Chemin des Vergers, 83560, Ginasservis, Frankrijk.

Bij opgave verplicht u zich tot niets. ■

Steenderen toen en nu

Straatbeelden van toen gezien vanuit het nu.

Aan de hand van oude foto's die op dezelfde plaats opnieuw genomen zijn, is te zien wat er in de loop der jaren is veranderd.

Basisschool
St. Joannes
Steenderen.